

 **femme
harmonie**

Házasságkötés

egykor és ma

Rítusok, szokások, változások
tudományos konferencia

Házasságkötés egykor és ma
Rítusok, szokások, változások

tudományos konferencia

programfüzet, szinopszisok

Budapest, 2024

A konferencia rendezői:

Kortárs Női Reflexiók Fóruma
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület

Fővédnök:

Dr. Hammerstein Judit

Magyar Nemzeti Múzeum megbízott főigazgató

Helyszín:

Magyar Nemzeti Múzeum díszterem, Budapest
Időpont: 2024. január 19.

Kiadó:

Kortárs Női Reflexiók Fóruma
www.femmeharmone.com

Szerkesztő:

Örsi Julianna

Támogatók / partnerek:

Magyar Nemzeti Múzeum
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület

nyomtatott könyv: ISBN 978-615-01-9829-3

online: ISBN 978-615-01-9830-9

© a szerzők, a szerkesztő és a kiadó

Az első borítón Franz Xaver Winterhalter festménye (1860) található
A festményen Sándor Paulina Klementína Mária Walburga szerepel

A szerkesztőség elérhetősége:

Dr. Örsi Julianna

5420 Túrkeve, Deák F. u. 4.

e-mail: jnszmtude@gmail.com

telefon: +36 30 938 3777

Házasságkötés konferencia – Program

Hammerstein Judit: Köszöntő – Magyar Nemzeti Múzeum megbízott főigazgató

Major Gyöngyi: Bevezető a Házasságkötés egykor és ma

– Rítusok, szokások, változások

Előadások

Nagy Janka Teodóra: A magyar és a székely menyasszony

– egy 18. századi jogszabálygyűjtemény jogi néprajzi adatai

Örsi Julianna: Táj közösségek vitalitásának jelzői az endogám és exogám házasságok

Péterbencze Anna Anikó: A moldvai magyar menyekező szimolizációja

Bathó Edit: A lakodalmi táncok változása a 20-21. században

Vajda Mária: „Leverték előtte a harmatot” – A szüzesség, mint a menyasszony értékének fokmérője a magyar társadalomban

Baros-Gyimóthy Eszter Márta: Lányokból menyecskék

– Menyasszonyok a 18-19. századi Bogyiszlói Református Gyülekezetben

Laboda Ilona: A házasságkötés Mongóliában

Györgyi Erzsébet: A házasságkötés szokáskörétől a Magyar menyasszonyig

Braun László: Társadalmi kapcsolatok és uralkodói házasságok

– I. András és Anasztázia házasságkötésének körülményei

J. Újváry Zsuzsanna: A Pálffy család házassági kapcsolatai a 16. században

Hartmann-Kakucska Mária: Házasságkötés az Orczy család körében

– A megfelelő házastárs kiválasztásának fontossága és példái

Ogoljuk-Berzsenyi Anett: Család és mindennapok a büssüi Gaál kastélyban

– Doethingem Ludovica emlékei nyomán

Örsi Julianna: Házasságkötés egykor és ma – a konferencia összegzése

Major Gyöngyi

„Házasságkötés egykor és ma”

– Bevezető a konferenciához –

*„... Boldogan éltek,
míg meg nem haltak.”*

Történelmi-történeti ismereteink két vonatkozásban kezdenek jelenünk megértésében és fenntarthatóságában egyre nagyobb figyelmet követelni. Az egyik fontos és látványos folyamat, ami a technológiák fejlődésének következményeként az individuum egyre nagyobb felszabadulását hozta magával. Egyszerű megfogalmazással, a külső erőforrások bevonásának fejlődésével a személy, az individuum egyre nagyobb energiahányadát fordíthatta önmagára, méghozzá úgy szellemi, mind fizikai értelemben.

A másik – és sajnálatosan látványos – következtetésünk, hogy ennek a felszabadulási folyamatnak vannak határai, amelyek átlépése a társadalom kaotikus széteséséhez vezet. Az egyik ilyen átléphetetlen határpont a működőképes társadalom fenntartásához a család.

A család a történelem folyamán bizonyosan mindig is válságban volt, mert mélyebb elemzések nélkül is átlátható, hogy a mély érzésekkel és érzelmekkel átítatott természetes származási kötődéssel ellenében mindig is rendkívül sok egyéb külső inspiráció vagy egyszerű érdekeltség hatott, ami a házasságok történetiségét drámákkal és tragédiákkal szegélyezi. S mi sem lenne természetesebb, mint ezektől a drámáktól megszabadulandó, megszabadulni a házasság intézményétől, s helyette valamilyen jobb létezési formát megvalósítani. Azonban a házasság intézménye nem véletlenül élt túl minden korfordulót, és nem véletlenül foglal el jelentős helyet minden kultúrában – egy életképes társadalomban a drámáival és tragédiáival együtt is nélkülözhetetlen. Nem jó vagy rossz, hanem nélkülözhetetlen.

Mindezt figyelembe véve egyáltalán nem nőjogi kérdések miatt, hanem a házasság, a család funkcionális megközelítésének következtében fokozottan irányul a figyelmünk a nőre, illetve a nő mindenkori szerepére a családban. S mivel a jelen individualizmusában a nő bizonyosan csakis megnövekedett társadalmi súllyal tudhatja megőrizni a család működőképeségét, a nem kis tehertételként jelentkező ellenhatások és önkényes véleményformálásokkal szemben indokolttá vált a női szerep, a női lét mélyebb és elvontabb értelmezése. Ezen belül a nő társadalmi szempontból értelmezhető különleges szerepe a házasságkötéssel kezdődik meg, ami miatt első pillantásunk a házasságba lépő nőre, tehát a menyasszonyra esik.

Eltételezve az „asszony” és „menyasszony” szavak etimológiai elemzésétől, csupán rátekintve a különböző népek házassági szertartásaira is nyilvánvalóvá válik, hogy a házasságkötés folyamatának mozzanatait, szertartásait mind a nőre, a menyasszonyra irányulnak. Egy centrális erőter a nő köré, a női centrum köré rendeződik. A női szépség, a szépségben

megjelenő gyönyör ígérete az, aminek a férfi immár megadja magát, belátván, hogy nem tudja tovább nélkülözni, s ezt az óhajt félreérthetetlen elköteleződésként értelmezve tudja a nő önmagát szintén elkötelezve, a házasságban a férfinak odaadni magát.

Ezek a szavak ma talán túlromantizálnak tűnhetnek, azonban közelebbi vizsgálatban akár az intézményi formákon kívül vállalt őszinte kapcsolatok is, és a sok évszázadot megért házasságkötési hagyományok is egy ilyen motívumrendszer szerint manifesztálódnak. A részletekben lehetnek jelentős eltérések is, de mindazok a lényeges fordulatok, az eljegyzéstől a leánykikérésen át, a szándékot elpecsételő szertartásig azután az élet forgatagába átvezető lakodalomig ezt a központi motívumot járják körül. Ezért fontos ma számba vennünk mindazokat a ránk hagyományozódott szokásokat, emlékeket, amelyek elérhetőek a menyasszonyság jelentéséről, mert mindebből messzemenő következtetéseket lehet levonni a nőnek az aktuális divatoktól, felfogásoktól vagy éppen ideológiáktól független, közvetlenül a léte ágyazott és nem megváltoztatható jelentéséről, szerepéről, funkciójáról.

Nagy Janka Teodóra

A magyar és a székely menyasszony

– egy 18. századi jogszabálygyűjtemény jogi néprajzi adatai –

A magyar jogi néprajzi kutatások egyik legkorábbi forrásközlésének tekinthetjük *Nagy-ajtai Cserei Farkas* (1719–1782) a 18. század harmadik negyedében íródott – fia, ifj. Cserey Farkas által *A' magyar és székely asszonyok' törvénye* címmel 1800-ban Kolozsvárott kiadott –, a magyar és székely nemes és polgárasszonyok, leányok, árvák, özvegyek jogállását 1744-ig a szokásjog, a törvények, a statútumok, az ítélkezési gyakorlat, továbbá a jogszokások és jogi néphagyományok alapján összefoglaló könyvét.

A magyar nyelvű jogi ismeretterjesztés egyik első emlékeként számon tartott munka 12 fejezetben, kérdés-felelet formájában tárgyalja a személyi és házassági vagyoni, valamint öröklési jogi rendelkezéseket „E' két nevezetű, de egy Vérü Nemes Nemzetnek Törvényiből, Törvényes Szokásiból, Végezésiből, Birák Itéletiből és más Törvény-Tudók Irásiból egybe-szedett” formában. Három fejezete kifejezetten a házasságkötéshez kapcsolódó személyi vagyoni és öröklési jogi kérdéseket ismerteti (6. *A' leányoknak férjhez-menetekről*, 7. *A' nász-ruháról*, *vagy-is a' parafernomról*, 8. *A' jegy-ruháról*).

A forrásokból hitelesen rajzolódik ki a magyar és székely menyasszonyok az 1700-as évek első felében törvényekben és Werbőczy szokásjogi szabályaiban, továbbá a nemesi köznyilvánosság által ismert és elismert, zsinórmértékül szolgáló „élő jogszokásokban” meghatározott jogállása. A néprajzkutatás számára ez azért fontos, mert a 18. század első felében még alapvetően a nemességre vonatkozó jogszabályok és „élő jogszokások” – az erkölcsi és vallási normák közvetítésével a műveltségi elemek alászállásának folyamata során évszázadokkal

később már a nemességnél jóval szélesebb körben – az azokat nemzedékről nemzedékre átörökítő és mindennapjaikban biztos irányítúként alkalmazó magyar és székely falusi közösségekben és a városokban is jelen vannak.

A házasságkötés intézménye különösen gazdag jogszokásokban és jogi népszokásokban. Az ezt tárgyaló fejezetekben elsősorban a szokásjog, a *Tripartitum* szabályai az irányadóak. Cserei ezeket azonban szívesen kiegészíti magyarázatokkal, példákkal, amelyek között nagyszámú „élő jogszokást,” a néprajzkutatás számára különösen figyelemre méltó – később a magyar és székely falvakban felgyűjtve népszokásnak nevezett – korabeli szokásleírást olvashatunk (pl. eljegyzés, menyegzői ajándék (parafernóm), jegyruha (hitbér/dos), menyasszony, vőlegény, nász/lakodalom).

A menyasszonyra vonatkozó és a menyegzőt meghatározó szokáskört a magyar jogi néprajz egyik első hazai képviselőjének is tekinthető Cserei Farkas a magyar és erdélyi joganyag ismertetésén túl az 1700-as évek „élő jogszokásainak” ismertetésével, erőteljes néprajzi fordulatokkal, szólásokkal gazdagítja (és magyarázza). Intő szavai arra is emlékeztetnek, milyen fontos értéket jelentenek a „sok szép régi jó szokások, rendtartások, melyek ma-is záros kapuk, vigyázó Tornokok gyanánt vannak jámbor Aszszonyinknál, Léányinknál”.

Örsi Julianna

Táji közösségek vitalitásának jelzői az endogám és exogám házasságok

A történelem folyamán a magyar nép más népcsoportokat is befogadott, vagy velük szomszédságban élt. Az asszimilálódást jelzik a közös házasságok. A különböző jogállású közösségek egységének megőrzését mindenkor a törvények biztosították. Az emberek mindennapi életének keretei megszállásáról az állam mellett az egyházak is gondoskodtak. Mindezek befolyásolták a történeti-néprajzi csoportok kialakulását és működését. Az évszázadok folyamán ezen közösségek ereje – külső és belső hatások következtében – hol erősödött, hol gyengült. Így népségük egysége is bomlott, máskor a sajátos társadalmi helyzetük megerősítésére, a kulturális, társadalmi egységük megőrzésére bezárkózási, elkülönülési folyamat erősödött fel. Például előbb a tatár, majd később török elleni harc a középkori falvak nagy részét az Alföldön elpusztította. A népség pótlására a betelepítés és a betelepülés nyitottabbá és színesebbé tette a vidék népségét. A közösségek vitalitása kifejeződik a házassági kapcsolatokban, illetve a felekezeti sokszínűségben is. A 18. századi viszonylagos nyitottság után a 19. században egy bezárkózási folyamat zajlott le, amit a 20. században ellenkező irány követett. A külső hatások felerősödését a 19. századi felvilágosodás, majd a 19. századi nemzet-egyesülés mutat. A 20. században pedig az új eszmék megjelenése, terjedése, a világháborúk és a rendszerváltások ugyancsak befolyásolták az emberek szemléletét, magatartását, így a szokásokat

is. A történeti-néprajzi, nemzetiségi csoportok gyengültek, amihez a közigazgatási beosztások is hozzájárultak. a felekezeti vegyes házasságok, sőt az ateista-szemlélet elismertetése is teret nyert. Ehhez hozzájárult az állami házasságkötés elismerése, az egyház jelentőségének csökkenése. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 20-21. század fordulóján egyre erősödő migrációt és a globalizálódást. Ennek társadalmi lenyomata a házassági kapcsolatokban tetten érhető.

Péterbencze Anikó

A moldvai magyar menyekező szimbolizációja

A moldvai magyarok lakodalmi rítusainak vizsgálatával foglalkoztam az elmúlt években. Három évtizedes gyűjtőmunka eredményeként sikerült rátalálnom egy korábban részleteiben alig ismert, komplex szokásrendszerre, mely a moldvai *menyekező*ben jut érvényre. Ezek a rítusok többnyire táncos környezetben jelennek meg, de csak három olyan táncot ismerek, melyek kizárólag a lakodalom szertartásrendjéhez kapcsolódnak: 1. *burkozó fátvoltánc*, 2. *bulgáros*, 3. *cigányos vagy bakkana*. A 30-40 évvel korábbi lakodalmak 3 napig tartottak Moldvában. Az első napon a *fülke*, azaz a menyasszony-búcsúztató, moldvai nevén *nyirásza* búcsúztató, illetve a vőlegény, azaz a *nyirely* búcsúztató zajlott. Másnap történt a templomi szertartás, majd ezt követően a leányos háznál összegyűltek a nyirásza leánypajtásai és amikor megérkeztek a vőlegény küldöttei, azaz a vőfély és a *hívogatók*, akkor a leányok közre fogták a nyirászat és hangos jajveszékkel védelmezték. Majd következett a nyirásza *burkozása*, ami nem azonos az úgynevezett *felkerpázással*, vagyis a leányból asszonnyá avatással. A menyasszony burkozása egy egészen különleges rítusegyüttes, melyet a szakirodalom csak érintett korábban. Az előadásban erről a különleges és Európában is egyedülálló szokásrendszeréről kívánok részletes adatokat közreadni, illetve a rítusok szimbolikus jelentését is igyekszem értelmezni.

Bathó Edit

A lakodalmi táncok változása a 20-21. században

Az emberélet fordulóí közül a házasságkötéshez is számos szokás fűződik, amelyek a paraszti közösségekben egészen a 20. század közepéig élők voltak. Különösen a lakodalom bővelkedik rítusokban, amelyek legtöbbje a fiatal pár elkövetkező életének gyökeres változására utal (a lányból asszony, a legényből férj lesz, a menyecske anyósának házához kerül stb.).

A lakodalom szokás elemei közül ki kell emelnünk a szertartásos táncokat, amelyek már az előkészületi társas munkák és mulatságok során megjelentek (csigacsinálás), majd az esküvőre vonuló násznép *menettánca*. A 20. század elején egyes vidéken szokás volt, hogy az esketést *paptánc* követte. A lakodalmi vacsorát a felszolgáló *legények tréfás verbuválása* előzte meg, a vacsora után pedig a *gazdaasszonyok tánca* nyitotta meg a táncmulatságot, amelyet sok helyen a *hívatlanok tánca* szakított meg.

Régebben éjféltájt került sor a *menyasszonyfektető gyertyás táncra*, napjainkban ebben az időben tartják a *menyasszonytáncot*, éjfélt után pedig a *menyecsketáncot*. Éjfélt után a vőfély különböző párválasztó, ügyességi, tréfás, sokszor pajzán játékokkal szórakoztatta a vendégeket. A játékok közül néhány táncos jellegű (lánc táncok, söprútánc, halottas játék). A táncok sorát a hajnali menyasszony-porkolásnál járt *lakodalmi tűztánc* zárta le.

A 20. század közepétől lezajlott társadalmi, gazdasági és kulturális változások jelentősen megváltoztatták nemcsak a párválasztás szokását, de az esküvői és lakodalmi szokásokat is. Különösen a 21. század új divathullámai voltak nagy befolyással az esküvői és lakodalmi ceremóniákra. Míg jó néhány régi szokás elmaradt a gyakorlatból, addig számos nyugati, főként amerikai esküvői szokás került be a szertartások közé (ceremóniamester, menyasszonyi csokor, harisnyakötő eldobása stb.), de jó néhány ma született új szokásellellemmel is (pl. nászajándék szertartásszerű átadása, sorsjegy-ajándékozás, vip-vendég fellépése stb.) gyarapodott a 21. századi esküvő és lakodalom egyébként gazdag ceremónia tára.

A tánc sem hiányzik a mai lakodalomból, de számos rituális táncot már nem gyakorolnak, sőt a meglévők is elveszítették korábbi jelentéstartalmukat. A mai lakodalmi zene és a tánc természetesen korunk szórakozási igényeihez igazodik, és ennek próbál megfelelni.

A mai lakodalmi táncoknál az egyik nagy különbséget az mutatja, hogy sem a felnőttek, sem pedig a fiatalok már nem tudnak oly módon a zenére táncolni, mint ötven-száz évvel ezelőtt tudott a hasonló korosztály. A régi lakodalmak természetes hangzású népi muzsikáját napjainkban felváltotta a túlzott hangosítású rockzene, amelyet zenekar vagy disk-jockey szolgáltat. A vendégsereg erre a zenére táncol, illetve sokszor csak „löttyög”. Gyakori, hogy a fiatalok, de olykor az idősebbek is körbe állnak, és úgy mozognak a zenére. Az egyik legközkedveltebb a „Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára...” kezdetű ének, amelyre kigyózó sorba állnak, és a zeneszóra, énekelve kanyarognak a teremben.

Kivételt képeznek azok a lakodalmak, ahol a menyasszony és a vőlegény társas- vagy néptáncos, az ilyen helyeken még ma is megidézik a régi lakodalmak hangulatát.

Vajda Mária

„Leverték előtte a harmatot.”

– A szüzesség, mint a menyasszony értékének fokmérője
a magyar társadalomban –

„A szüzesség a leány nemi érintetlenségének a kifejezése, vagyis annak, hogy még férfival nem közösült. Tulajdonképpen etikai fogalom, amely azon alapszik, hogy a leány nemi érintetlensége nagy erkölcsi beccsel bír” – olvashatjuk a férfi központú polgári társadalom véleményét a szüzességről az 1897-ben megjelent Pallas Nagylexikonában, mely pregnánsan tükrözi, hogy nem ugyanaz a kritériumrendszer vonatkozott a férfiak és nők szüzességére vonatkozóan. Mivel a férfiak esetében fizikai változás nem következik be, ráadásul a történelem folyamán különböző kultúrákban döntően a nők ártatlanságát helyezték fókuszba.

A párválasztás során a vagyoni, vallási, lokális, családi körülmények, egyéni tulajdonságok stb. sorában meghatározó jelentőséggel bírt a leány erkölcsi megítélése a házastársul választás szempontjából.

A szüzességét elvesztett vagy „megesett”, vagyis házasság előtt teherbe esett lány komoly következményekkel volt kénytelen szembenézni, jelentősen rontva házassági, menyasszony-nyá válási esélyeit. A közösség előtt nyilvánvalóvá vált vétkessége miatt megszégyenítették, különböző pejoratív elnevezésekkel illették, szégyenkőre állították, a református vallásúaknál penitenciát kellett tartania, eklézsiát követnie. Nem viselhette a szűzlányok ékességét jelentő szűzpártát. Ha ennek tudatában mégis mátkául választották, a házasságkötési matrikulákban az ilyen menyasszonyt „özvegy lány”, „menyecske”, „árva mönyecske”, „megesett személy” megjelöléssel anyakönyvezték a hajadon megjelölés helyett.

A régi lakodalmak fontos részét képezte a különböző elnevezésekkel illetett „*menyasszonyfektetés*”, „*elhálás*”, amikor az új házaspár először aludt együtt, és került egymással szexuális kapcsolatba. Régi jogrendszerünk szerint a házasság csak ezáltal vált érvényessé, ami éppen ezért nem lehetett a fiatalok magánügye, hanem nagy gonddal előkészített, figyelt és egy egész közösség által ellenőrzött, fontos eseménynek számított. Fontos kelléke volt a szertartásosan előkészített nászúgy, melyet a pap megszentelt (*benedictio thalami*), mely nyomokban még a 19-20. század fordulóján is fellelhető volt.

A házasságkötés, s ezen belül a nászéjszaka, mint a szexuális élet megengedett és elvárt kezdő alkalmá, az új pár együtvé tartozását, szerelmét jelképezte, s a kívánatos termékenységet, védelmet elsősegítő mágia gyakorlására adott lehetőséget. S az elhálást követően még a 20. század elején is, a közszemlére kített menyegzői lepedő révén, a közösség is „bizonyított” vélhette a menyasszony szüzességét, vagy ennek ellenkezőjét, miszerint a vőlegény előtt már „*leverték a harmatot*”.

Mindezeket illusztrálják – az előadás szabott időkereti között – a történeti dokumentumok, a lejegyzett recens hagyományok mellett a magyar trufák, anekdoták, igaztörténetek megidézendő példái.

S hogy mekkorát változott a világ:

Egy 2019-es magyarországi vizsgálat alapján a lányok 18,1 százaléka tizennégy évesen, 35,5 százaléku tizenöt évesen, 35,2 százaléku pedig tizenhat évesen veszette el a szüzeségét. Az átlagéletkor csupán 15,35 év volt. Ugyanakkor a lányok férjhez-menési korhatára jóval kitolódott. Ráadásul a mai társadalomban nem mindenáron a szüz lányok a legkapósabak, sőt egyre kevesebb a szüz menyasszony.

Baros-Gyimóthy Eszter Márta

Lányokból menyecskék

– Menyasszonyok a 18-19. századi
Bogyiszlói Református Gyülekezetben –

Előadásomban a bogyiszlói református gyülekezet 1750–1895 közötti anyakönyvi bejegyzései alapján vizsgálom a hívek házasságkötési szokásait. Az egyházközség földrajzi elhelyezkedése meghatározó volt az itt megtelepedett lakosság életére: hosszú évszázadokon keresztül a természetes medrében kanyargó Duna és a területet uraló mocsarak és a gyakori átrvizek veszedelmet, vagy például a török ellen védelmet is jelentettek az itt lakó és az ide menekülő családok számára. A Sárköz szomszédságában élők már a 16. század első felében áttértek a református hitre, amelyet a mai napig erősen őriznek, gyakorolnak és megélnek. A források és többek között a néprajzi kutatások alapján is a lakosság nagy része a török időkben is helyben maradt, ezért érdemes – és lehet érdekes – az 1750-től induló anyakönyvi adatok alapján a gyülekezet demográfiai mutatóinak vizsgálata. Ezeddig a házassági matrikulák bejegyzéseinek feldolgozása történet meg 1895-ig – előadásomban a nyers adatokra támaszkodva mutatom be a 18-19. századi bogyiszlói normákat: mely hónapokban és a hét mely napjain kísérték a református templom oltára elé a lányokat, menyasszonyokat? Mikortól vált eladóvá egy bogyiszlói lány? Mekkora korkülönbség volt az első házasságukat kötő felek között? Mit árulnak el a matrikulák az özvegyen vagy elvált nőként, megese t lányként férjhez menőkről?

A kutatás végső célja a bogyiszlói református anyakönyvek családrekonstitúciós módszerrel történő feldolgozása, további forrástípusok bevonásával a település társadalmának feltérképezése, magatartásának megismerése. Különösen érdekes lehet, hogy a Sárköz mellett elterülő, azzal közel azonos földrajzi adottságokkal és vele házassági kapcsolatokkal is rendelkező gyülekezet anyakönyveiben milyen demográfiai magatartás tükröződik, kimutatható-e a házasságkötési életkor emelkedése, a házasságokban született gyermekszám csökkenése stb.

Laboda Ilona

A házasságkötés Mongóliában

Mit is jelent a házasságkötés? Mit jelent ez a fogalom a mongol társadalomban? Mit jelentett ez Dzsingisz kán korában, majd az azt követő századokban, a szocializmusban és ma? Ezekre a kérdésekre keresem a válaszokat előadásomban.

A házasságot a házasulók akaratmegegyezése létesíti, nem volt ez másként a mongol nagy kán idején sem. A mai modern állami házasságjogok is a múltból eredeztethetők. Máiig óriási a jelentősége az évszázados mongol nemzeti hagyománynak, mint a házasság létrejöveteléhez az akarat kijelentés, illetve bizonyos megszabott alakítások: egykor a törzs vezetői, ma pedig a hatóságok előtt tett fogadalom. Mindig is fontosak voltak az elvek is és a kellékek is, mint pl. a mongol esküvők hagyományos viselete a „Deel”. Mondhatni, szimbólumként szolgáltak, szolgálnak és hűen tükrözik azt a kort, amelyben történt az esemény. Nomád népként definiáljuk a mongolt, amely jelzőként, még a közelmúltban, azaz a 20. században is jellemezte őket. Azonban a 21. században hatalmas és szerteágazó változáson - fejlődésen - megy át a társadalom. Nem tud a fejlődésből kimaradni a házasság intézménye sem. Előadásomban kutatómunkám eredményeit és a saját tapasztalatomat mutatom be.

Györgyi Erzsébet

A házasságkötés szokáskörétől a Magyar menyasszonyig

A „Magyar menyasszony” kiállítás alkalmat ad arra, hogy a házasságkötéssel, a hozzá kapcsolódó szokásokkal kapcsolatban korábban folyt kutatások, események, rendezvények is szóba kerüljenek. Ez a nagyszabású vállalkozás emléket ébreszt a társadalom tagjaiban. A családok felemlítik a családban történt házasságkötéseket, azok formáságait, előadják az esküvők alkalmával készült fotókat, emléktárgyakat, dokumentumokat.

A tudományos kutatóknak pedig jó alkalom arra, hogy e téren végzett kutatásaik emléket felelevenítsék, összegezzék, esetleg összekapcsolják, népszerűsítsék., hozzásegítsék a továbbéléshez.

Végzős hallgatóként – későbbi férjem, Földes László néprajzkutató tanácsára hallgatva, aki a lakodalmi szokások kutatására biztatott – a házasságkötés szokásainak kutatását tűztem ki célul. A magyar népi kultúrában legrégebbi szokásokat fenntartó bukovinai székelyek szokásait tolnai és baranyai falvakban végzett kutatásaim során gyűjtöttem össze, a szakmában használt terminológiát továbbfejlesztve: „Házasságkötés és szokásköre a bukovinai székelyeknél” címmel publikáltam. Kezdő kutatóként a kapcsolatos szokásszerűen elvégzendő

teendők összességének rendszerben való bemutatására törekedtem.

1975-ben az UNESCO nagy vállalkozásba fogott: Európa népeinek házasságkötéssel kapcsolatos szokásait kívánta együttesen bemutatni Belgiumban Antwerpenben kiállítás, Liègeben konferencia formájában. Kivételes adomány a sorstól – az akkori szűk mozgási lehetőségek között –, hogy ezeken lehetőségem volt részt venni kiállítás kísérőként és konferencia előadóként. Az események olyan sikeresek voltak, hogy a zárás alkalmával a lengyel kolléga javaslatot tett a gyermek születése körüli szokások hasonló, összeurópai események keretében történő feldolgozására – ami azonban nem valósult meg.

Már nyugdíjas muzeológusként ért a felkérés az Akadémiai Kiadó részéről a témában egy könyv megjelentetésére. Szerzők sorának összefogásával 2001-ben jelent meg a „Lakodalmi szokások – Mátkaság – menyegző” című kötet, amely 25 szerző 28 tanulmányát foglalta magában, szerkesztésében a Planétás Kiadó gondozásában...

Braun László

Társadalmi kapcsolatok és uralkodói házasságok

– I. András és Anasztázia házasságkötésének körülményei –

A Kijevi Rusz és a Magyar Királyság kapcsolatai a távoli múltra tekintenek vissza. A Régmúlt idők krónikája (újabb fordításban a Régmúlt idők elbeszélése), a Rusz legjelentősebb középkori forrása, számos említést őriz a magyarokról. A kapcsolatok a magyar és a keleti szláv állam között az idő múlásával egyre szorosabbakká váltak, amelyek elsősorban a dinasztikus házasságokban tükröződtek vissza. A 11. században ezek közül a legjelentősebb I. András magyar király és Anasztázia, Bölcs Jaroszlav leányának a házassága volt.

Imre herceg halála után bekövetkezett események miatt Vazul fiai, András, Béla és Levente külföldre kényszerültek. Béla egy időre Lengyelországban talált otthonra. Ott feleségül kapta az uralkodó, II. Mieszko leányát, akitől fiai, Géza és László születtek.

András és Levente tovább folytatták útjukat, és a Ruszban, Bölcs Jaroszlav udvarában tartózkodtak egy ideig. Ismeretes, hogy András feleségül vette Anasztáziát, a fejedelem leányát, az viszont már kérdéses, mikor kötötték meg a házasságot. A házasságkötés időpontja abból a szempontból meghatározó, milyen társadalmi pozícióban volt András a nász idején: száműzött herceg, a trón várományosa vagy magyar király.

J. Újváry Zsuzsanna

A Pálffy család házassági kapcsolatai a 16. században

A 16. században felemelkedő Pálffy familia ősei ugyan a Konth nemzetségig nyúlnak vissza, ám a középnemesi családi létből a kápolnai Pálffy Lőrinc és a nálánál előkelőbb származású Bánffy Anna házasságából született erdódi Pálffy III. Pál emelkedett ki, aki esetleges rokonát, a nálánál jóval gazdagabb és nagyobb nevű család sarját, Erdődy Bakócz Klárát vette feleségül. Fiúk, I. Péter a mind Szlavóniában, mind Pozsony váregyében birtokos család sarja ismét remek házasságot kötött; felesége Zsófia, Dersffy János és Batthyány Perpetua lánya volt. Az utóbbi Batthyány I. Ferenc horvát-szlavón bán, majd I. Ferdinánd király legmegbecsültebb tanácsosának testvére volt. Házasságuk mind gyermekáldás, mind azok karrierje tekintetében igen eredményes volt. Nyolc gyermekük közül a többség remekül házasodott; Katalin a kiváló bécsi kapcsolatokkal rendelkező báró lepoglovi Krusich János neje lett, majd megözvegyülése után is jól kamatoztatta első férje elismertségét és vagyonát.

Második házassága Illésházy Istvánnal pedig a férjet segítette, aki eljutott a csúcsig; 1608-ban a Magyar Királyság nádorává választották. Nem kevésbé volt jelentős Pálffy Erzsébet házassága Révay Lászlóval és Magdolna házassága: második férje az udvarban befolyásos Rudolph Khuen lett. A Pálffy-gyermekek egyébként is kitűnő nevelést kaptak, a fiúk mind katonák lettek. I. Péter legkisebb fia, III. Miklós nyilván nemcsak tehetségével, hanem kapcsolatrendszerével és zsenge korában kezdődő udvari szolgálatával a 16. század egyik legnagyobb karrierjét futotta be. Talán Khuen befolyása révén vagy más módon, mindenestre korán bekerült a bécsi királyi udvarba, és szinte együtt utazgatott a későbbi királlyal, I. Rudolfal. Majd Európa gazdasági életét meghatározó bankár család leányát, Fugger Máriát vette feleségül, ami nemcsak nagy vagyont, hanem a befolyásos osztrák és cseh arisztokrata körök kapcsolatrendszerét is magával hozta.

Hartmann-Kakucska Mária

Házasságkötés az Orczy család körében

– A megfelelő házastárs kiválasztásának fontossága és példái –

Az őseit az Árpádok koráig visszavezető, dunántúli középnemes Orczy család férfitagjai a török háborúkban való részvétel mellett előnyös házastárs választásával igyekeztek nemzetiségük fenntartására és a társadalmi ranglétrán való feljebbjutásra is. A rátermettség fontosabb volt, mint az előnyös külső, azt a „szegénylegény” Orczy VIII. István (1669-1749) és a Nyáry családból származó felesége, a büszke és szép Petrovay Zsuzsanna (1690-1737) példája mutatja. Jó gazdálkodásával, kellő megfontoltságával bárósága anyagi alapjait is megeremtetette.

Házasságkötés egykor és ma

Költő, tábornok, főispán, vízügyi biztos Lőrinc fia (1718-1789) és örökösei már „jó partinak” bizonyultak. A „gazdag” Orczy I. Zsuzsanna megfelelő házastársa lehetett Amadé Lászlónak.

De, Nyáry III. illetve IV. Krisztina (1604-1641) példája mutatja, özvegyen maradva, milyen nagy szüksége volt egy erős támogatóra.

Megláthatjuk, mi mindenre szükség volt, hogy érzelemből választhasson valaki társat magának, Orczy II. Zsuzsanna és Splényi (I.) Gábor esetében vagy mi mindentől lehetett eltekinteni.

A család példát ad emberségről, belátásról, család- és nemzetszeretetről, gyakorlatilag olyan tulajdonságokról, melyek egy házasság alapjai.

Ogoljuk-Berzsényi Anett

Család és mindennapok a büssüi Gaál kastélyban

– Doethingem Ludovica emlékei nyomán –

Gyulai Gaál István, somogyi jómódú birtokos első felesége tragikusan korai halálát követően egy németalföldi származású báró, Doethingem Albert lányát vette feleségül. Gaál István és Doethingem Ludovica csaknem ötven évig osztotta meg egymással a büssüi otthont, hat gyermeket neveltek fel. A feleség német nyelven írt naplójában rendszeresen beszámolt mindennapjaikról, a ház körüli teendőktől férjének a gazdasággal kapcsolatos gondjain át a gyermekek nevelését érintő részletekig. Doethingem Ludovica emlékein keresztül betekintést nyerünk egy jómódú, vidéki nemes család életébe a reformkorban, ami, bár szórakozási lehetőségeknek nem volt híján, számos elfoglaltsággal is szolgált. Az előadás a házaspár és gyermekeik egymáshoz való viszonyára fókuszál: a részletekből egy nem mindig vitáktól mentes házasság bontakozik ki, ahol a szárnyaikat bontogató gyermekek további feladatok elé állították szüleiket.

Örsi Julianna

Házasságkötés egykor és ma

– a konferencia összegzése –

Mindenek előtt azzal kell kezdenem, hogy nagyszerű ötlet volt a Nemzeti Múzeum részéről a „Magyar menyasszony” című kiállítás megrendezése. Erről meggyőződött mind a kiállítás, mind a megnyitón résztvevő nagyszámú érdeklődő közönség. Ezúton is gratulálok hozzá. Időközben Major Gyöngyi a Női Reflexiók Fórum elnöke tárgyalt a múzeum vezetőivel és másokkal is – köztük a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesülettel, hogy a

kiállításához kapcsolódva rendezzünk egy konferenciát. Így jött létre a mai összejövetelünk.

A konferenciánkra jelentkező kutatók nagy száma mutatja, hogy van mondanivalójuk a kutatóknak. Amint az előadásokból is kiderült, több szaktudomány foglalkozik a házasság, a család témával. Fontos, hogy mikor napjainkban a népességszökkenés megállítása érdekében a kormány és más szervek fontos döntéseket hoznak, akkor mi is segítsünk, azaz tárjuk fel azokat a szokásokat, jogszokásokat, amelyek az évszázadok során kialakultak, amelyet a közösségek gyakoroltak és azt a folyamatot, amelynek tanúi vagyunk most is, a 21. század elején. Ezek az ismeretek egyrészt hozzájárulnak a házasságkötés fontosságának megértéséhez, másrészt a szokáselemek színesítik az emberi élet, a közösség egyik legnagyobb eseményét ünnepelesebbé tenni.

Konferenciánk igazi interdiszciplináris tanácskozás, mely szerint történészek, néprajzosok, jogtörténész, antropológus is bemutatta kutatási eredményeit, amelyek a magyar kultúra fejlődése során kialakultak. De megismerkedhettünk egy távoli nép, a mongolok szokásaival is. Azt is láthatjuk, hogy az együtt élő népek között is van átadás-átvétel. Talán sokan nem is gondolnak arra, hogy a párválasztás hogyan tükrözi egy kis közösség – legyen az táji, történeti, néprajzi, nemzetiségi, felekezeti, vagy társadalmi csoport – magatartását, gondolkodását, a hagyományokhoz való ragaszkodását. A kulturális elemek megőrzése mellett mutatja a lokális, vérségi és társadalmi közösségek vitalitását vagy éppen asszimilálódását. A házassági szokások tehát segíthetik a magyar kultúra fennmaradását, hozzájárulnak a nemzeti tudat erősítéséhez, a szülőföldre való kötődéshez.

Mondandómat azzal zárom, mikor megköszönöm az előadóknak és a szervezőknek e tudományos konferenciát, hogy mindannyian segítették a házasságkötés népszerűsítését. Előadóinknak, szervezőinknek köszönöm a munkáját. Feladatunk ezzel azonban nincs befejezve, mivel kérjük, hogy előadásukat dolgozzák át tanulmányná a közeljövőben küldött szabályok szerint és a megadott határidőre küldjék el, hogy meg tudjuk jelentetni a konferencia-kötetünket még 2024-ben. A közönséget pedig kérem, hogy a téma iránti érdeklődésüket tartsa fent, az információkat megkapja a www.femmeharmonie.com honlapon. Találkozunk a könyv megjelenését követő könyvbemutatón! Bízunk benne, hogy a nyomdai úton megjelenő könyvet olvassák és a tetszésüket elnyeri.

Előadónk

- Dr. Braun László PhD.*** történész, docens – II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola – Beregszász.
- Dr. Baros-Gyimóthy Eszter Márta PhD.*** történész, levéltáros –
MNL Pest Vármegyei Levéltár, Budapest.
- Dr. Bathó Edit PhD.*** néprajzkutató, ny. múzeumigazgató – Jászberény.
- Dr. Györgyi Erzsébet PhD.*** ny. néprajzkutató, ny. főmuzeológus –
Kiss Lajos Magyar Néprajzi Társaság elnöke – Budapest.
- Dr. Hartmann-Kakucska Mária PhD.*** ny. irodalomtörténész, Budapest.
- Laboda Ilona PhD.*** hallgató, történész – Pécsi Egyetem, Pécs.
- Dr. Major Gyöngyi PhD.*** közgazdász, egyetemi docens –
Kortárs Női Reflexiók Fóruma, elnök, Budapest.
- Dr. Nagy Janka Teodóra PhD.*** jogtörténész, néprajzkutató –
Pécsi Tudományegyetem KPVK, Szekszárd.
- Dr. Ogoľjuk-Berzsenyi Anett PhD.*** levéltáros, – Budapest Főváros Levéltára,
Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, Budapest.
- Dr. habil. Őrsi Julianna DSc.*** társadalomkutató, ny. múzeumigazgató – Jász-Nagy-
kun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület elnöke – Szolnok, Túrkeve.
- Dr. Péterbencze Anna Anikó PhD.*** egyetemi adjunktus – Eszterházy Károly
Katolikus Egyetem, Jászberény.
- Dr. J. Újváry Zsuzsanna PhD.*** történész, ny. egyetemi docens – Pázmány Péter
Katolikus Egyetem, tudományos igazgató – Kortárs Női Reflexiók Fóruma,
Budapest.
- Dr. Vajda Mária PhD.*** néprajzkutató, ny. főmuzeológusa, címzetes egyetemi docens
– Déri Múzeum, Debrecen.

1. kép. Sári Károly és Mányi Anna esküvői képe. Tiszaörs, 1922
(Fodorné Hámori Ágnes nyomán)

2. kép. Az újpár és a menyasszony testvérei (koszorús lány, koszorús legény szerepben),
Jászapáti, a 21. század elején
(Fodorné Hámori Ágnes nyomán)